

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Фінансове право»

(назва дисципліни)

на тему: «Державний фінансовий контроль: форми, інструменти та проблеми
реалізації в Україні»

Студента (ки) **Чеботар О.А.**

групи ІН35-9-23-Б1П (4,0д)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент, к.ю.н., доцент Леонова О.В.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала добре

Кількість балів: ECTS

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Київ - 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ.....	6
1.1. Сутність і принципи державного фінансового контролю	6
1.2. Суб'єкти та об'єкти державного фінансового контролю.....	10
РОЗДІЛ 2. ФОРМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	14
2.1. Форми здійснення державного фінансового контролю	14
2.2. Інструменти та методи контролю.....	17
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	23
3.1. Основні проблеми реалізації державного фінансового контролю	23
3.2. Шляхи підвищення ефективності державного фінансового контролю.....	28
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	35

ВСТУП

Ефективне функціонування публічних фінансів неможливе без належного правового механізму забезпечення законності й дисципліни у процесі формування, розподілу та використання державних і місцевих фондів коштів. У цьому контексті державний фінансовий контроль посідає особливе місце як інститут фінансового права та складова системи фінансової діяльності держави, спрямована на забезпечення дотримання фінансово-правових норм, попередження бюджетних правопорушень, виявлення порушень і недоліків, а також на підвищення результативності та цільового характеру використання бюджетних ресурсів.

Актуальність теми зумовлена зростанням вимог до прозорості та підзвітності розпорядників публічних коштів, необхідністю посилення превентивності контролю, запровадженням ризик-орієнтованих підходів та цифрових інструментів у контрольній діяльності, а також наявністю проблем правозастосування в Україні, серед яких фрагментарність нормативного регулювання, дублювання контрольних повноважень, недостатня координація між суб'єктами контролю, нерівномірність методичного забезпечення та обмежена ефективність реагування на виявлені порушення. За таких умов дослідження форм, інструментів і проблем реалізації державного фінансового контролю в Україні має не лише теоретичне, а й прикладне значення для удосконалення фінансово-правового регулювання та практики його застосування.

Метою курсової роботи є комплексне дослідження державного фінансового контролю як фінансово-правового явища, визначення його основних форм та інструментів, аналіз проблем реалізації в Україні й обґрунтування напрямів підвищення дієвості контрольної діяльності.

Досягнення цієї мети передбачає з'ясування змісту та місця державного фінансового контролю в системі фінансового права, окреслення кола суб'єктів контролю та їх компетенції, характеристику основних форм контролю залежно

від часу здійснення й змісту контрольних процедур, узагальнення інструментарію контрольної діяльності та встановлення ключових проблем правового й організаційного характеру, що впливають на результативність контролю, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення правового забезпечення та практики реалізації контрольних повноважень.

Об'єктом дослідження є публічні фінансові відносини, що виникають у процесі формування, розподілу та використання публічних грошових фондів в Україні, а також у процесі забезпечення законності у фінансовій діяльності держави.

Предметом дослідження виступають фінансово-правові норми, принципи, повноваження та процедури, які визначають організацію і здійснення державного фінансового контролю, його форми, інструменти та проблеми реалізації в Україні.

Ступінь наукової розробки теми характеризується наявністю значного масиву наукових праць, у яких висвітлюються питання фінансового контролю, бюджетної дисципліни, державного аудиту, відповідальності за порушення бюджетного законодавства та організації контрольної діяльності.

Теоретичні й прикладні аспекти фінансового контролю та публічних фінансів розглядалися у працях В. Андрущенка, О. Василика, В. Дем'янишина, О. Кириленка, І. Луніної, В. Опаріна, В. Федосова, С. Юрія, а також у дослідженнях фахівців, які аналізували організаційні та методичні підходи до контрольної діяльності, зокрема М. Каленського та І. Стефанюка. Разом із тим у сучасних умовах подальшого наукового осмислення потребують питання оптимального розмежування контрольних повноважень і запобігання їх дублюванню, посилення превентивності контролю та єдності методичних підходів, удосконалення механізмів реагування на порушення, а також впровадження ризик-орієнтованого й цифрового інструментарію в межах чинного фінансово-правового регулювання.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. Застосування аналізу і синтезу забезпечує

розкриття сутності державного фінансового контролю та його елементів; системний підхід дає змогу розглядати контроль як складову фінансової діяльності держави та як інститут фінансового права; формально-юридичний (догматичний) метод використовується для дослідження нормативного змісту контрольних повноважень і процедур; порівняльно-правовий метод дозволяє зіставляти підходи до організації контролю та оцінювати можливості вдосконалення на основі узагальнених практик; метод класифікації та узагальнення застосовується для систематизації форм і інструментів державного фінансового контролю та формулювання висновків.

Наукова новизна роботи в межах курсового дослідження полягає в узагальненні державного фінансового контролю саме крізь призму фінансово-правового регулювання, систематизації його форм та інструментів з урахуванням української практики, а також у виокремленні ключових проблем реалізації контролю та обґрунтуванні напрямів підвищення його ефективності шляхом посилення координації між суб'єктами контролю, усунення дублювання функцій, удосконалення процедур і механізмів реагування на порушення та розвитку ризик-орієнтованих і цифрових підходів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання положень і висновків роботи під час підготовки навчальних матеріалів із фінансового права, а також при розробленні пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення та організації контрольної діяльності органів, уповноважених здійснювати державний фінансовий контроль.

Структура курсової роботи зумовлена метою та логікою дослідження і включає вступ, основну частину, висновки, список використаних джерел та, за потреби, додатки. В основній частині послідовно висвітлюються теоретико-правові засади державного фінансового контролю, розкриваються його форми й інструменти, а також аналізуються проблеми реалізації в Україні та обґрунтовуються напрями удосконалення.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

1.1. Сутність і принципи державного фінансового контролю

Фінансовий контроль – це не лише набір технічних і організаційних процедур, а й важлива складова управлінської діяльності, що спрямована на забезпечення прозорості, доцільності, ефективності та законності витрачання фінансових ресурсів. Він виступає основним інструментом гарантування того, що використання фінансових коштів відповідає встановленим цілям і програмам. В умовах глобалізації та розвитку ринкових економік, фінансовий контроль стає основою для забезпечення економічної стабільності країни, підвищення її фінансової безпеки та підтримки довіри з боку внутрішніх і зовнішніх інвесторів.[17]

Фінансовий контроль охоплює всі етапи діяльності суб'єкта господарювання: планування, виконання та звітність. Кожен етап потребує уваги з боку контролюючих органів, щоб виявити можливі ризики та забезпечити правильність розподілу ресурсів. Це дозволяє своєчасно виявляти фінансові порушення та мінімізувати їхні негативні наслідки.

Мета фінансового контролю полягає не тільки в перевірці правильності витрат, але й у забезпеченні стабільності економічної системи, поліпшенні управління фінансами в державному секторі та бізнесі, а також у захисті інтересів держави та громадян від неправомірних фінансових практик. Мета досягається шляхом виявлення неефективних витрат та корупційних схем, що дозволяє запобігати фінансовим катастрофам і забезпечувати сталий розвиток економіки.

Завдання фінансового контролю можна розглядати як комплекс інструментів і методів, що виконують функцію управління та моніторингу фінансової діяльності. Основні завдання включають:

- 1) Перевірка та контроль за виконанням фінансових планів, бюджетів і програм на всіх етапах їх виконання. Цей процес включає перевірку

правильності розподілу коштів, своєчасність їх використання та дотримання нормативів і стандартів, що визначають порядок витрачання державних або корпоративних коштів.

2) Виявлення та попередження фінансових порушень, а також неправильних або неефективних витрат. Фінансовий контроль допомагає вчасно виявляти несанкціоновані витрати, порушення законодавства, а також направляти суб'єктів до вдосконалення їх фінансових процесів.

3) Забезпечення законності і прозорості фінансових операцій в організаціях і підприємствах. Прозорість є важливим фактором у забезпеченні довіри з боку акціонерів, інвесторів і населення до діяльності підприємства або державних органів.

4) Оцінка економічної ефективності використання ресурсів і їх доцільного розподілу. Фінансовий контроль дозволяє не лише виявити порушення, а й оцінити, наскільки ефективно використовуються надані ресурси та чи досягаються поставлені економічні цілі.

5) Формування рекомендацій щодо поліпшення фінансової дисципліни та управлінських процесів в державному секторі і в бізнесі. Важливою складовою є не лише виявлення проблем, а й надання конструктивних рекомендацій, що сприяють покращенню управлінських процесів і мінімізації ризиків.[18]

У фінансово-правовій доктрині державний фінансовий контроль розглядається як складова фінансової діяльності держави та водночас як інститут фінансового права, що забезпечує режим законності й фінансової дисципліни у сфері публічних фінансів. Його сутність полягає в юридично врегульованій, владній діяльності уповноважених суб'єктів щодо перевірки дотримання норм фінансового законодавства під час формування, розподілу та використання державних і місцевих фондів коштів, правильності ведення фінансового обліку та звітності, а також у виявленні, припиненні й попередженні порушень із застосуванням установлених заходів реагування. Таке розуміння контролю відповідає підходу, закладеному в законодавстві України: конституційні

положення визначають парламентський вимір контролю за бюджетними коштами через Рахункову палату, бюджетне законодавство пов'язує контроль із бюджетним процесом і відповідальністю розпорядників за внутрішній контроль та внутрішній аудит, а спеціальний закон про основні засади здійснення державного фінансового контролю формалізує контрольні повноваження органу державного фінансового контролю та визначає ключові форми контрольної діяльності, зокрема інспектування і державний фінансовий аудит.

У системі правового регулювання важливе місце також посідає Закон України «Про Рахункову палату», який конкретизує статус і повноваження цього органу як суб'єкта зовнішнього державного фінансового контролю у сфері державного бюджету. [5]

Отже, державний фінансовий контроль в Україні має комплексний характер і охоплює як зовнішній контроль, так і внутрішні контрольні механізми в розпорядників бюджетних коштів, що повинні функціонувати як взаємодоповнювальні елементи єдиної системи захисту публічного фінансового інтересу.

У наукових підходах підкреслюється, що державний фінансовий контроль не можна зводити лише до виявлення порушень, оскільки його правова природа передбачає також превентивну, відновлювальну й управлінську функції. У працях українських учених В. Андрущенка, О. Василика, В. Дем'янишина, О. Кириленка, І. Луніної, В. Опаріна, В. Федосова, С. Юрія фінансовий контроль розглядається як необхідний елемент фінансового механізму держави та чинник бюджетної дисципліни. У дослідженнях фахівців контрольної сфери, зокрема І. Стефанюка, акцентується потреба цілісного бачення державного фінансового контролю як системи, у якій визначальними є чіткість компетенції, узгодженість процедур і дієвість реагування на порушення. У цьому контексті сутність контролю розкривається через поєднання двох взаємопов'язаних площин: правової, що включає дотримання фінансово-правових приписів, процедурну визначеність, компетенцію органів і гарантії прав підконтрольних суб'єктів, та результативної, що орієнтує контроль на

оцінку законності, доцільності, економності й ефективності використання публічних коштів і майна.[16]

Принципи державного фінансового контролю становлять керівні засади, що визначають зміст і межі контрольної діяльності, забезпечують її легітимність та формують критерії якості контролю. Провідним є принцип законності, який означає, що контроль здійснюється виключно на підставі й у межах повноважень, установлених Конституцією та законами, із дотриманням процедур, строків і процесуальних гарантій. З ним тісно пов'язані принципи об'єктивності та неупередженості, адже висновки контролю мають ґрунтуватися на належних доказах, повному аналізі фінансових операцій і документів, а також на виключенні конфлікту інтересів.

Не менш важливим є принцип незалежності, який передбачає захист контрольної діяльності від неправомірного впливу та забезпечення можливості ухвалювати висновки без політичного або адміністративного тиску, а для зовнішнього контролю незалежність має визначальне значення, оскільки саме вона гарантує довіру до результатів контролю та їх використання в парламентському й суспільному нагляді.

Сучасний державний фінансовий контроль базується також на принципах системності та плановості, що вимагають організувати контроль як безперервний процес, узгоджений із бюджетним циклом, із належною координацією між суб'єктами контролю та недопущенням дублювання перевірок. Принцип прозорості передбачає відкритість узагальнених результатів і висновків контролю в обсязі, який не суперечить вимогам щодо захисту інформації з обмеженим доступом, і сприяє підзвітності розпорядників коштів та запобіганню порушенням. Окремого значення набуває принцип результативності та економності, що орієнтує контроль не лише на формальну перевірку дотримання правил, а й на оцінку досягнення мети використання коштів та забезпечення належного співвідношення між витратами і результатами. У цьому ж руслі розвивається принцип ризик-орієнтованості: контрольні ресурси мають концентруватися там, де ймовірність порушень і

потенційні бюджетні втрати є найбільшими, що підвищує ефективність контролю й зменшує надмірний адміністративний тиск. Завершальне значення має принцип невідворотності реагування, оскільки дієвість державного фінансового контролю визначається не лише виявленням порушень, а реальним усуненням їх наслідків, відшкодуванням збитків та ініціюванням відповідальності у випадках, коли порушення містять ознаки правопорушень.

Таким чином, державний фінансовий контроль у фінансовому праві України є комплексним правовим механізмом забезпечення законності та ефективності використання публічних коштів, який ґрунтується на конституційних засадах, бюджетному законодавстві та спеціальних законах про контроль і зовнішній аудит. Його принципи визначають правомірність і якість контрольної діяльності та виступають орієнтирами для подальшого вдосконалення контрольної системи, зокрема через посилення незалежності, координації, ризик-орієнтованості та дієвості реагування на порушення.

1.2. Суб'єкти та об'єкти державного фінансового контролю

Державний фінансовий контроль як інститут фінансового права реалізується через систему уповноважених суб'єктів, визначених Конституцією та законами України, і спрямовується на об'єкти у сфері публічних фінансів. Від чіткого розмежування компетенції контролюючих органів, узгодженості їх дій та визначеності об'єктів контролю залежить дотримання бюджетного законодавства, фінансова дисципліна, запобігання порушенням та ефективність використання публічних коштів.

Ключовим суб'єктом зовнішнього державного фінансового контролю є Рахункова палата. Конституція України у статті 98 встановлює, що контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата. Спеціальний Закон України «Про Рахункову палату» у статті 1 закріплює її правовий статус і загальне призначення, а у статті 7 визначає основні повноваження щодо

здійснення заходів зовнішнього державного фінансового контролю у бюджетній сфері. Бюджетний кодекс України у статті 110 також визначає повноваження Рахункової палати з контролю за дотриманням бюджетного законодавства, що підтверджує її роль у системі бюджетного контролю.[5, 3]

Важливими суб'єктами контролю у процесі виконання бюджетів є Міністерство фінансів України, місцеві фінансові органи та Казначейство України. Бюджетний кодекс України у статті 111 визначає повноваження Міністерства фінансів України та місцевих фінансових органів з контролю за дотриманням бюджетного законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу. Бюджетний кодекс України у статті 112 встановлює повноваження Казначейства України з контролю під час казначейського обслуговування, зокрема щодо відповідності бюджетних зобов'язань бюджетним асигнуванням і відповідності платежів взятим бюджетним зобов'язанням. Загальні засади казначейського обслуговування бюджетних коштів визначені у статті 43 Бюджетного кодексу України, що відображає значення попереднього і поточного контролю при здійсненні бюджетних операцій.[3]

Окреме місце у системі суб'єктів державного фінансового контролю посідає орган державного фінансового контролю у виконавчій владі. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» у статті 1 визначає, що здійснення державного фінансового контролю забезпечує центральний орган виконавчої влади, уповноважений на реалізацію державної політики у цій сфері. У статті 2 цього Закону закріплюються завдання державного фінансового контролю та основні способи його здійснення через державний фінансовий аудит, інспектування, перевірки закупівель і моніторинг закупівель. Бюджетний кодекс України у статті 113 визначає повноваження органів державного фінансового контролю щодо контролю за дотриманням бюджетного законодавства, зокрема у частині цільового, ефективного та результативного використання коштів бюджетів, правильності ведення обліку і складання звітності, а також стану внутрішнього контролю у розпорядників бюджетних коштів. [4]

Поряд із зовнішнім контролем важливе значення має внутрішній контроль у системі розпорядників бюджетних коштів. Бюджетний кодекс України у статті 26 встановлює обов'язок керівника розпорядника бюджетних коштів організувати внутрішній контроль і внутрішній аудит та забезпечувати їх здійснення у відповідній установі і підвідомчій сфері. У фінансово-правовому сенсі це означає, що внутрішній контроль є юридично обов'язковим елементом належного виконання бюджетних повноважень і має забезпечувати законність та результативність прийняття управлінських рішень у межах бюджетних програм і кошторисів.[3]

Об'єкти державного фінансового контролю охоплюють публічні кошти, публічне майно, фінансові операції та діяльність підконтрольних суб'єктів у частині, що пов'язана з рухом і використанням публічних ресурсів. По-перше, об'єктом контролю є кошти державного і місцевих бюджетів, а також інші публічні кошти, що спрямовуються на реалізацію бюджетних програм, надання трансфертів, фінансування закупівель та виконання зобов'язань держави і територіальних громад. По-друге, об'єктом контролю виступає державне та комунальне майно і операції з ним, оскільки управління публічним майном прямо впливає на бюджетні надходження і видатки та може створювати фінансові ризики. По-третє, контролю підлягають фінансові операції і процедури бюджетного процесу, серед яких планування, взяття бюджетних зобов'язань, здійснення платежів, ведення бухгалтерського обліку, складання і подання бюджетної та фінансової звітності, а також операції у сфері публічних закупівель. По-четверте, об'єктом контролю є дотримання підконтрольними суб'єктами вимог бюджетного та іншого фінансового законодавства, у тому числі правил цільового використання коштів, режиму економії, результативності бюджетних видатків і належного управління ресурсами.

Слід відмежовувати об'єкти контролю від підконтрольних суб'єктів. Підконтрольними суб'єктами можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, бюджетні установи, державні та комунальні підприємства, а також інші юридичні особи у тій частині, в якій вони отримують,

використовують або управляють публічними коштами чи майном, або виконують роботи і надають послуги за бюджетні кошти. У такому разі контроль стосується не всієї їх діяльності, а саме операцій і рішень, що мають публічно-фінансовий характер і впливають на стан бюджетної дисципліни та збереження публічних ресурсів.

Суб'єктний склад державного фінансового контролю в Україні включає Рахункову палату як орган зовнішнього контролю, Міністерство фінансів України, місцеві фінансові органи та Казначейство України як суб'єктів контролю у бюджетному процесі, а також орган державного фінансового контролю, який здійснює державний фінансовий аудит, інспектування та контроль у сфері закупівель. Об'єктами контролю є публічні кошти і майно, фінансові операції та процедурні елементи бюджетного процесу, а також діяльність підконтрольних суб'єктів у частині дотримання ними фінансового законодавства і забезпечення ефективного використання публічних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. ФОРМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

2.1. Форми здійснення державного фінансового контролю

Державний фінансовий контроль в Україні здійснюється у визначених законом організаційно-правових формах, які відображають способи реалізації контрольних повноважень держави у сфері публічних фінансів і зумовлюють як процедуру контролю, так і юридичні наслідки його результатів. У фінансово-правовій науці підкреслюється, що форма контролю не є суто технічною категорією, оскільки вона визначає межі втручання у фінансову діяльність підконтрольного суб'єкта, процесуальні гарантії, доказовий стандарт і характер реагування.

Так, у працях В. Андрущенка фінансовий контроль розглядається як необхідний інструмент державного впливу на рух публічних коштів і забезпечення фінансової дисципліни, а отже форми контролю мають бути юридично чіткими й спрямованими на захист публічного інтересу. В. Опарін, аналізуючи фінансовий механізм, наголошує, що контрольна складова є його невід'ємним елементом і повинна бути вбудована у бюджетний процес, що обґрунтовує важливість поділу форм за часом здійснення та їх прив'язку до стадій виконання бюджету. У межах такого підходу форми контролю в Україні доцільно розглядати в поєднанні двох площин: загальнотеоретичних класифікацій і спеціальних форм, прямо визначених законодавством.

Традиційним для фінансового права є поділ форм контролю за часом здійснення на попередній, поточний і наступний контроль. На думку О. Василика, фінанси як система грошових відносин потребують контролю на всіх етапах руху коштів, адже саме послідовність контрольних дій забезпечує бюджетну дисципліну, а не лише фіксацію порушень постфактум. Попередній контроль спрямований на недопущення незаконних і необґрунтованих витрат до моменту здійснення платежу чи взяття бюджетного зобов'язання. У правовому регулюванні він найбільш виразно проявляється в казначейському

обслуговуванні, оскільки Бюджетний кодекс України закріплює засади казначейського обслуговування та контрольні повноваження Казначейства щодо відповідності зобов'язань бюджетним асигнуванням і відповідності платежів взятим бюджетним зобов'язанням, що фактично формує юридичну модель попереднього і поточного контролю. Поточний контроль супроводжує виконання фінансових операцій і дозволяє оперативно реагувати на відхилення від бюджетних призначень та порушення процедур. [26]

Наступний контроль здійснюється після завершення операцій та має найбільший доказовий і правовідновлювальний потенціал, оскільки саме він дає змогу встановити фактичний стан дотримання бюджетного та іншого фінансового законодавства, визначити причини порушень і сформулювати підстави для юридичної відповідальності.

Іншим фундаментальним підходом є розмежування форм на зовнішній і внутрішній контроль. С. Юрій та В. Федосов у працях, присвячених управлінню публічними фінансами, підкреслюють, що ефективність фінансового контролю залежить від взаємодоповнення незалежного зовнішнього оцінювання та внутрішньої управлінської відповідальності розпорядників коштів. [20]

Зовнішній контроль у бюджетній сфері має конституційне закріплення, оскільки стаття 98 Конституції України визначає Рахункову палату як орган, що здійснює контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням, а Закон України Про Рахункову палату деталізує її повноваження як суб'єкта зовнішнього державного фінансового контролю. [1]

Внутрішній контроль і внутрішній аудит, навпаки, впливають з управлінського обов'язку розпорядника бюджетних коштів, адже стаття 26 Бюджетного кодексу України покладає на керівника розпорядника обов'язок організувати внутрішній контроль і внутрішній аудит.

У наукових підходах І. Луніної та О. Кириленка, які досліджують бюджетну політику і місцеві фінанси, наголошується, що на рівні територіальних громад внутрішній контроль має особливе значення, оскільки дозволяє

запобігати втратам місцевих бюджетів і підвищувати результативність видатків у сфері послуг, що фінансуються з місцевих коштів.[22]

Спеціальні форми здійснення державного фінансового контролю встановлюються законодавством про державний фінансовий контроль. Закон України Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні визначає, що державний фінансовий контроль забезпечується через державний фінансовий аудит, інспектування, перевірку закупівель і моніторинг закупівлі.

У науковій площині В. Дем'янишин звертає увагу на те, що сучасний контроль у публічному секторі має відходити від виключно каральної логіки й посилювати аналітичну складову, орієнтовану на ефективність і результативність. Саме цій ідеї найбільше відповідає державний фінансовий аудит як форма, спрямована на оцінку управління ресурсами, досягнення цілей бюджетних програм і якості фінансового менеджменту, а не лише на встановлення факту порушення. Аудит, у цьому розумінні, пов'язується з удосконаленням управлінських рішень, запобіганням ризикам і формуванням рекомендацій для підвищення результативності використання коштів.

Інспектування, яке у практиці найчастіше реалізується через ревізію, історично є однією з найбільш поширених форм наступного контролю. Вона зосереджена на перевірці дотримання фінансового законодавства, правильності обліку й звітності, встановленні фактів незаконних витрат, недостач, втрат та збитків. У фінансово-правовому сенсі інспектування виконує функцію доказового підтвердження порушень і створює правові підстави для вимог щодо їх усунення та для застосування заходів реагування. Водночас І. Стефанюк у своїх працях наголошує на необхідності чіткого розмежування контрольних форм і недопущення їх змішування, оскільки ревізія як інструмент фіксації порушень і аудит як інструмент оцінювання ефективності мають різні цілі, методологію та юридичні наслідки. З цього випливає важливий висновок для практики: ефективна система державного фінансового контролю потребує

збалансованого застосування інспектування та аудиту, щоб поєднати невідворотність реагування з превентивним та управлінським ефектом.[16]

Окремий масив форм державного фінансового контролю пов'язаний зі сферою публічних закупівель. Закон України Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні відносить до форм контрольної діяльності перевірку закупівель і моніторинг закупівлі, а Закон України Про публічні закупівлі встановлює правові засади моніторингу, порядок його здійснення та юридичні наслідки висновку моніторингу для замовника. У контексті наукових підходів В. Опарін і С. Юрій підкреслюють, що закупівлі є однією з найбільш ризикових зон бюджетних видатків, тому превентивні форми контролю, здатні впливати на процес до завершення витрачання коштів, мають особливу цінність. Саме моніторинг закупівлі як превентивна форма дозволяє реагувати на порушення на ранніх етапах, зменшувати ймовірність неефективних витрат і підвищувати прозорість використання публічних ресурсів.

Форми здійснення державного фінансового контролю в Україні охоплюють загальні класифікації за часом здійснення та за організаційною природою зовнішнього і внутрішнього контролю, а також спеціальні законодавчо визначені форми, серед яких державний фінансовий аудит, інспектування, перевірка закупівель і моніторинг закупівель. Поєднання цих форм, як підкреслюють українські науковці, має забезпечувати баланс між правовою охороною публічних коштів через виявлення та фіксацію порушень і сучасною управлінською логікою контролю, спрямованою на ефективність, результативність і запобігання фінансовим ризикам.

2.2. Інструменти та методи контролю

Ефективність державного фінансового контролю в Україні значною мірою визначається тим, якими саме інструментами та методами користуються уповноважені суб'єкти контролю і як ці засоби закріплені у фінансовому законодавстві. Якщо форми контролю відповідають на питання, у якому організаційно-правовому порядку здійснюється контроль, то методи й

інструменти розкривають, яким способом контролюючий орган отримує докази, оцінює фінансові операції та забезпечує правові наслідки за результатами контролю.

У працях В. Андрущенка і В. Опаріна фінансовий контроль розглядається як обов'язковий елемент фінансового механізму держави, а отже його інструментарій має забезпечувати не тільки виявлення відхилень, але й підвищення фінансової дисципліни та якості управління публічними ресурсами. С. Юрій і В. Федосов підкреслюють, що сучасний контроль повинен бути орієнтований на результативність і мінімізацію ризиків, а не лише на формальне встановлення порушень, що безпосередньо впливає на добір методів і доказових процедур.[19]

Нормативною основою застосування інструментів і методів державного фінансового контролю виступають, зокрема, Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», Бюджетний кодекс України та законодавство у сфері публічних закупівель. Закон про державний фінансовий контроль у статті 2 визначає, що контроль забезпечується через державний фінансовий аудит, інспектування, перевірку закупівель та моніторинг закупівлі, а у статті 10 закріплює права органу державного фінансового контролю щодо отримання документів і відомостей, доступу до приміщень, проведення контрольних дій та одержання пояснень посадових осіб.

Бюджетний кодекс України у статті 26 покладає на керівників розпорядників бюджетних коштів обов'язок організувати внутрішній контроль і внутрішній аудит, а статті 112 і 113 визначають контрольні повноваження Казначейства України та органів державного фінансового контролю у бюджетному процесі. Для закупівель ключове значення має Закон України «Про публічні закупівлі», де стаття 8 встановлює правові засади моніторингу закупівель та порядок реагування замовника на висновок моніторингу.[3, 6]

Методи державного фінансового контролю доцільно розглядати як сукупність прийомів і способів дослідження фінансово-господарських операцій та документів з метою встановлення їх законності, обґрунтованості та

результативності. У практиці державного фінансового контролю традиційно домінують документальні методи, що ґрунтуються на аналізі первинних документів, реєстрів бухгалтерського обліку, кошторисів, бюджетних зобов'язань, договорів, платіжних доручень, фінансової й бюджетної звітності.

Документальна перевірка дозволяє встановлювати відповідність витрат бюджетним призначенням і цільовому спрямуванню, підтверджувати реальність господарських операцій, виявляти завищення вартості, подвійне фінансування, неправомірні виплати або приховані зобов'язання. О. Василик акцентує, що саме документальне підтвердження є основою фінансової дисципліни, оскільки воно надає контролю юридичної визначеності та створює доказову базу для реагування.

Поряд із документальними методами застосовуються фактичні методи контролю, які дають змогу перевірити відповідність документів реальному стану речей. До них належать інвентаризація активів, контрольні обміри виконаних робіт, огляд і обстеження об'єктів, перерахунок грошових коштів і матеріальних цінностей, підтвердження фактичного обсягу наданих послуг.

Фактичні методи особливо важливі у сферах, де високим є ризик фіктивних операцій або завищення обсягів робіт, наприклад у будівництві, ремонтах, закупівлях послуг. В. Дем'янишин у своїх висновках підкреслює, що поєднання документальних і фактичних процедур є критично необхідним для реального встановлення фінансових порушень, адже суто паперовий контроль часто не дозволяє виявити маніпуляції з обсягами і якістю.

Суттєве значення мають розрахунково-аналітичні методи, які забезпечують контроль не тільки законності, а й економності та ефективності. Це порівняльний аналіз цін і тарифів, аналіз відхилень планових і фактичних показників, перевірка калькуляцій, розрахунок собівартості, аналіз результативності бюджетних програм за показниками продукту, ефективності та якості, оцінка досягнення цілей і завдань програми. Саме цей блок методів є підґрунтям державного фінансового аудиту, який має аналітичну спрямованість і використовується для оцінювання якості фінансового менеджменту. І. Луніна

та О. Кириленко, досліджуючи питання бюджетної політики і місцевих фінансів, обґрунтовують, що зростання ролі програмно-цільового методу та підвищення відповідальності за результати видатків об'єктивно вимагають посилення аналітичних методів контролю та оцінки результативності, особливо на рівні місцевих бюджетів.[22]

Окреме місце в методичному інструментарії займають методи зустрічної звірки і перехресної перевірки, які використовуються для підтвердження реальності операцій і виявлення штучних ланцюгів постачання. Зустрічна звірка передбачає перевірку взаємопов'язаних документів у контрагента для підтвердження факту постачання, обсягу і вартості товарів, робіт або послуг. Перехресна перевірка дозволяє зіставляти дані різних інформаційних джерел, зокрема казначейських виписок, бухгалтерського обліку, податкових даних, даних електронних систем закупівель і відкритих реєстрів.

У сучасних умовах такі методи посилюються цифровими можливостями, що відповідає підходу С. Юрія та В. Федосова щодо необхідності переходу від суцільних перевірок до ризик-орієнтованого аналізу та використання даних для раннього виявлення ризиків.[20]

Інструменти державного фінансового контролю у правовому сенсі включають не лише методи перевірки, а й процесуальні документи та засоби реагування, які забезпечують юридичні наслідки контрольної діяльності. Для інспектування ключовим інструментом є акт ревізії, який фіксує встановлені факти порушень, їх розмір, причини, відповідальних осіб і містить доказове підґрунтя для подальших вимог.

Для аудиту типовим результатом виступає звіт за результатами державного фінансового аудиту з висновками і рекомендаціями щодо усунення недоліків та підвищення ефективності управління ресурсами. Для моніторингу закупівель інструментом є висновок моніторингу, який за Законом України «Про публічні закупівлі» у статті 8 створює для замовника обов'язок усунути порушення або надати аргументовані заперечення та інформацію про виконання вимог у встановлений строк. Для казначейського контролю інструментарій

проявляється через перевірку бюджетних зобов'язань, реєстрацію зобов'язань та контроль відповідності платежів, що впливає з положень Бюджетного кодексу України, зокрема статті 112.[6, 3]

До інструментів реагування належать вимоги щодо усунення порушень і відшкодування збитків, ініціювання застосування заходів впливу за порушення бюджетного законодавства, направлення матеріалів до правоохоронних органів за наявності ознак кримінальних правопорушень, складання протоколів про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом. У фінансово-правовій площині важливим є те, що ефективність контролю визначається не обсягом перевірок, а здатністю забезпечити реальне усунення порушень і відновлення публічного фінансового інтересу. Саме на цьому наголошує І. Стефанюк, підкреслюючи, що контроль має бути системним і завершуватися дієвим реагуванням, інакше він перетворюється на формальну фіксацію недоліків без практичних наслідків. [16]

Сучасні інструменти державного фінансового контролю дедалі більше пов'язані з цифровими рішеннями та використанням даних. У сфері закупівель ключовим джерелом інформації є електронна система закупівель, у сфері виконання бюджету значну роль відіграють казначейські інформаційні ресурси, а для забезпечення прозорості широко використовуються відкриті дані та публічні портали витрат і платежів. Використання ризик-індикаторів, аналітичних профілів ризику, вибіркового підходу до перевірок, аналізу великих масивів транзакцій відповідає науковій логіці переходу від суцільного контролю до управління ризиками, яку підтримують В. Дем'янишин, С. Юрій та В. Федосов. У правовому сенсі це означає потребу в належному нормативному забезпеченні доступу до інформації, уніфікації методик і гарантій дотримання прав підконтрольних суб'єктів під час цифрового аналізу.

На підставі вище викладеного, можливо зробити наступний висновок, що інструменти і методи державного фінансового контролю в Україні формують комплекс засобів доказування та реагування, що поєднує документальні, фактичні й аналітичні методи, аудиторські процедури оцінки ефективності,

спеціальні методи контролю закупівель і цифровий аналіз даних. Їх застосування має забезпечувати баланс між фінансово-правовою визначеністю, процедурними гарантіями та сучасною результативною спрямованістю контролю, яку у своїх працях обґрунтовують українські науковці, наголошуючи на необхідності поєднання невідворотності реагування з превенцією, аналітичністю та ризик-орієнтованістю контрольної діяльності.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

3.1. Основні проблеми реалізації державного фінансового контролю

Попри наявність розгалуженої нормативної основи, державний фінансовий контроль в Україні на практиці стикається з проблемами, які мають насамперед фінансово-правову природу, тобто пов'язані з якістю правового регулювання, розмежуванням компетенції, процедурною визначеністю та дієвістю правових наслідків. Базові засади контролю закріплені на конституційному рівні, адже стаття 98 Конституції України визначає Рахункову палату суб'єктом контролю від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету та їх використанням.[2] Водночас деталізація контрольних повноважень і процедур розпорошена між Бюджетним кодексом України та спеціальними законами, насамперед Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» і Законом України «Про Рахункову палату». Саме така багаторівнева модель є необхідною, але її практична реалізація оголює низку дисфункцій.

Першою проблемою є фрагментарність і неоднорідність правового регулювання, що знижує принцип правової визначеності. Бюджетний кодекс України містить норми про контроль за дотриманням бюджетного законодавства та визначає коло суб'єктів, яким надані контрольні повноваження, зокрема у статтях 110-113, а також встановлює обов'язок організації внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту в розпорядників бюджетних коштів у статті 26.[3]

Одночасно Закон «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» визначає орган державного фінансового контролю, його завдання та основні форми контрольної діяльності, зокрема державний фінансовий аудит, інспектування, перевірку закупівель і моніторинг закупівлі, а також закріплює права контролюючого органу щодо отримання

документів, доступу до інформації та здійснення контрольних дій.[4] Проблема полягає в тому, що значна частина процедурних питань розкривається підзаконними актами або адміністративною практикою, а це створює ризики різного тлумачення і неоднакових стандартів доказування, що прямо впливає на законність контрольних дій і можливість їх ефективного оскарження.

У цьому контексті позиція І. Стефанюка про необхідність цілісного бачення державного фінансового контролю як системи є актуальною саме з огляду на нормативну «розірваність»: за відсутності єдиного процедурного каркаса контроль сприймається як сукупність різних за природою перевірок, а не як єдиний правовий механізм.[16]

Другою проблемою є дублювання контрольних повноважень і недостатня координація суб'єктів контролю, що впливає з конструкції бюджетного законодавства та спеціальних законів. Бюджетний кодекс України, визначаючи повноваження різних органів у статтях 110-113, фактично формує паралельні контури контролю: зовнішній контроль Рахункової палати, контроль органів державного фінансового контролю, контроль Міністерства фінансів і місцевих фінансових органів, казначейський контроль. Формально кожен із цих суб'єктів має власний предмет і завдання, однак законодавство не завжди забезпечує достатньо чіткі «лінії розмежування» за обсягом і глибиною перевірок та механізмами обміну результатами. Наслідком стає повторюваність контрольних заходів щодо одних і тих самих операцій або перетин перевірок за близькими питаннями, що породжує надмірне адміністративне навантаження на підконтрольних суб'єктів і не завжди підвищує реальний рівень фінансової дисципліни.

Науковий підхід В. Опаріна, який розглядає фінансовий контроль як елемент фінансового механізму держави, дозволяє оцінити цю проблему як «неузгодженість механізму»: коли інструменти існують, але працюють паралельно, зростають транзакційні витрати й знижується кінцева ефективність.[19]

Третьою проблемою є дисбаланс між задекларованою превентивною спрямованістю контролю та фактичним домінуванням постфактумного реагування. Законодавство передбачає різні контури контролю, включаючи внутрішній контроль і внутрішній аудит у розпорядників бюджетних коштів, що прямо впливає зі статті 26 Бюджетного кодексу України, однак на практиці ці механізми нерідко залишаються формальними або не спроможні запобігати порушенням до їх матеріалізації. [3] Одночасно «важка вага» контрольної системи зміщується в бік інспектування і ревізій, тобто форм, які переважно фіксують порушення після здійснення операцій. Це створює правову і управлінську дилему: бюджетний ресурс уже витрачено, а контроль діє переважно як інструмент констатації і подальшого стягнення, що є складним і тривалим. В. Дем'янишин у своїх наукових підходах наголошує на потребі посилення аудиторської, аналітичної складової контролю та оцінювання ефективності, адже саме це відповідає сучасній логіці управління публічними фінансами, коли головним має бути попередження втрат і неефективності, а не лише їх фіксація.

Четверта проблема стосується дієвості правових наслідків контролю і невідворотності реагування. Бюджетний кодекс України встановлює режим відповідальності за порушення бюджетного законодавства і передбачає заходи впливу за такі порушення у статтях 116-122. Формально це повинно гарантувати, що встановлені порушення тягнуть фінансово-правові наслідки, однак на практиці результативність залежить від здатності реально забезпечити відшкодування збитків, повернення коштів і виконання вимог контролю. Тут виникають типові юридичні бар'єри: тривалість судового стягнення, складність доказування причинно-наслідкового зв'язку для відшкодування шкоди, відсутність майна у винних осіб, ліквідація чи банкрутство суб'єктів, а також обмеженість інструментів примусового виконання рекомендацій аудиту, якщо вони не набувають форми юридично обов'язкових приписів у конкретній процедурі. Саме тому І. Стефанюк послідовно підкреслює, що контроль має бути завершеним циклом від виявлення до реального відновлення публічного

фінансового інтересу; інакше контроль втрачає превентивний ефект і перетворюється на статистику.[16]

П'ята проблема, саме методична й правова складність оцінювання ефективності використання бюджетних коштів, яка особливо відчутна в умовах програмно-цільового методу. Законодавство та бюджетна практика передбачають планування бюджетних програм із показниками результативності, однак юридично значущі висновки про ефективність потребують чітких критеріїв, достовірних даних і уніфікованих методик. Коли показники програм сформульовані формально або дані неповні, контроль часто зводиться до перевірки дотримання процедур і документів, а не до оцінки реального суспільного результату. Наукові підходи І. Луніної та О. Кириленка, які досліджують бюджетну політику й місцеві фінанси, логічно підводять до висновку, що без належної якості показників і прозорої інформаційної бази державний фінансовий аудит обмежений у можливості виконувати свою ключову функцію оцінювати результативність і пропонувати управлінські рішення.[22]

Шоста проблема пов'язана з контролем у сфері публічних закупівель, де законодавство встановлює окремі інструменти, але вони не завжди забезпечують повний правовий ефект. Закон України «Про публічні закупівлі» у статті 8 визначає моніторинг закупівель, порядок реагування замовника на висновок моніторингу та відповідні строки, а Закон «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» відносить перевірку закупівель і моніторинг до форм державного фінансового контролю. [6, 4] Проблема проявляється в тому, що навіть за наявності висновку моніторингу та вимоги усунути порушення, правова реалізація наслідків може блокуватися оскарженням, несвоєчасним реагуванням, формальним виконанням або обмеженою можливістю «повернути» ситуацію, коли договір уже виконаний і кошти сплачені. Це знову повертає до системної проблеми превенції: правові інструменти існують, але мають бути підкріплені швидкістю процедур,

узгодженістю санкцій і практикою реального відновлення порушених інтересів бюджету.

Законодавчий аналіз показує, що основні проблеми реалізації державного фінансового контролю в Україні зумовлені фрагментарністю нормативного регулювання, недостатньою координацією та можливим дублюванням повноважень, дисбалансом між превенцією і постфактумним реагуванням, обмеженою дієвістю механізмів реалізації правових наслідків контролю, методичними труднощами оцінки ефективності видатків і проблемами «післядії» контрольних рішень у закупівлях. У сукупності це підтверджує наукові висновки вчених, яких ви використовуєте у роботі: контроль має бути системним, ризик-орієнтованим і завершуватися реальним відновленням публічного фінансового інтересу, інакше навіть правильно виписані норми не дадуть належного правозастосовного результату.

3.2 Шляхи вдосконалення фінансового контролю в Україні

Підвищення ефективності державного фінансового контролю в Україні доцільно розглядати як комплексне завдання фінансово-правової політики, яке охоплює одночасно удосконалення нормативної бази, практики правозастосування та управлінської організації контрольних процедур у бюджетному процесі. Вихідною передумовою є посилення правової визначеності й узгодженості регулювання, оскільки контрольні повноваження та процедури закріплені на різних рівнях і в різних актах.

Конституційний фундамент зовнішнього контролю формує стаття 98 Конституції України, яка визначає контроль Рахункової палати від імені Верховної Ради України за надходженнями і використанням коштів Державного бюджету, а деталізація системи бюджетного контролю здійснюється нормами Бюджетного кодексу України, зокрема статтями 110-113, що визначають повноваження суб'єктів контролю у бюджетному процесі, та спеціальним Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового

контролю в Україні», який закріплює ключові форми контролю та права органу державного фінансового контролю.

Практичний ефект від цих норм посилюється тоді, коли межі компетенції суб'єктів контролю є чіткими, процедури максимально уніфікованими, а підконтрольні суб'єкти можуть передбачати юридичні наслідки контрольних дій. Саме тому вдосконалення законодавства має бути спрямоване на усунення прогалин і колізій, гармонізацію процедурних стандартів та закріплення зрозумілих правил взаємодії між суб'єктами контролю, що відповідає висновкам І. Стефанюка про необхідність системного й цілісного підходу до державного фінансового контролю як єдиного правового механізму.[16]

Ефективність контролю зростає тоді, коли він працює як узгоджена система, а не як сукупність паралельних перевірок, що повторюють одна одну. У цьому аспекті важливою є правова і організаційна координація суб'єктів контролю, компетенція яких визначена Бюджетним кодексом України у статтях 110–113, адже множинність контролюючих контурів без належного узгодження породжує дублювання та перевантаження підконтрольних установ.

Підхід В. Опаріна, який розглядає контроль як складову фінансового механізму, дозволяє зробити висновок, що контрольні інструменти мають доповнювати один одного і бути інтегрованими у бюджетний цикл. На практиці це означає потребу в налагодженні обміну результатами контролю, узгодженні планування контрольних заходів, використанні результатів одного виду контролю як інформаційної основи для іншого за умови дотримання принципу незалежності там, де він є визначальним, а також у фокусуванні контрольних ресурсів на найбільш ризикових напрямках. [19] Така логіка збігається з баченням С. Юрія та В. Федосова, які пов'язують модернізацію публічних фінансів із переходом до управління ризиками та результативністю.

Посилення ефективності неможливе без переорієнтації контролю на превентивність, що прямо впливає з конструкції бюджетного законодавства. Бюджетний кодекс України у статті 26 встановлює обов'язок керівника розпорядника бюджетних коштів організувати внутрішній контроль і

внутрішній аудит, тобто правовий акцент переноситься з постфактумного виявлення порушень на недопущення їх виникнення у межах самої системи управління бюджетними коштами.

У науковому розумінні, яке підтримують В. Андрущенко та О. Василик, фінансова дисципліна має формуватися не лише санкцією, а й належною організацією фінансового менеджменту, де контрольні процедури вбудовані у прийняття рішень. Практичний шлях підвищення ефективності полягає у зміцненні внутрішнього контролю як юридично обов'язкової процедури, у забезпеченні реальної незалежності внутрішніх аудиторів у межах органу, у впровадженні ризик-орієнтованого планування та в установленні дієвого механізму контролю виконання рекомендацій внутрішнього аудиту на рівні керівника розпорядника.

Ключовою умовою дієвості державного фінансового контролю є реальність юридичних наслідків за його результатами, адже без належного реагування контроль втрачає превентивний ефект. Бюджетний кодекс України встановлює механізм відповідальності та заходів впливу за порушення бюджетного законодавства у статтях 116-122, однак ефективність цих норм визначається тим, наскільки практично забезпечуються відшкодування збитків, повернення коштів, усунення порушень і персональна відповідальність посадових осіб. У цьому контексті потрібне посилення зв'язку між актами і висновками контролю та реальними механізмами виконання вимог, розвиток процедур супроводу виконання рішень контролю і повторного контролю виконання, а також узгодженість фінансово-правових наслідків із дисциплінарними та адміністративними механізмами відповідальності. Цей підхід узгоджується з позицією І. Стефанюка, який акцентує, що контроль повинен завершуватися відновленням публічного фінансового інтересу, інакше він перетворюється на формальну констатацію порушень.[16]

Окремого значення набуває підвищення ефективності контролю у сфері публічних закупівель та загальна цифровізація контрольних процедур. Закон України «Про публічні закупівлі» у статті 8 закріплює моніторинг закупівель та

юридичні наслідки висновку моніторингу для замовника, а Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» відносить моніторинг закупівлі та перевірки закупівель до форм державного фінансового контролю. [4]

Реальний ефект цих норм зростає тоді, коли контрольні органи застосовують ризик-індикатори, використовують аналітику даних і забезпечують раннє реагування до моменту фактичного вибуття коштів, що відповідає науковій логіці С. Юрія та В. Федосова щодо переходу до цифрових і ризик-орієнтованих підходів у публічних фінансах. Посилення цифрової складової контролю передбачає інтеграцію інформації про планування, взяття зобов'язань, оплати та виконання договорів, що підвищує спроможність контролю запобігати порушенням, а не лише фіксувати їх після завершення операцій.[20]

Підвищення ефективності державного фінансового контролю в Україні у фінансово-правовому вимірі полягає у зміцненні правової визначеності та узгодженості нормативної бази, у налагодженні системної взаємодії суб'єктів контролю в межах бюджетного процесу, у реальному розвитку внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту відповідно до вимог статті 26 Бюджетного кодексу України, у посиленні державного фінансового аудиту як інструменту оцінки результативності, у забезпеченні дієвості правових наслідків контролю через ефективне застосування заходів впливу і відповідальності, а також у цифровізації та ризик-орієнтованості контрольних процедур, зокрема в закупівлях відповідно до статті 8 Закону України «Про публічні закупівлі». [3, 6]

Саме така інтегрована модель, на якій наполягають і наукові підходи згаданих учених, здатна перетворити контроль на механізм, що реально підвищує бюджетну дисципліну та забезпечує відновлення й захист публічного фінансового інтересу.

ВИСНОВКИ

У ході виконання курсової роботи встановлено, що державний фінансовий контроль є одним із ключових інститутів фінансового права та важливим елементом фінансової діяльності держави, покликаним забезпечувати законність і фінансову дисципліну у сфері формування, розподілу та використання публічних коштів. Його сутність проявляється у владній, юридично врегульованій діяльності уповноважених суб'єктів щодо перевірки дотримання норм бюджетного та іншого фінансового законодавства, правильності ведення обліку і звітності, а також у виявленні, припиненні й попередженні порушень із подальшим застосуванням правових наслідків. Обґрунтовано, що ефективність контролю залежить не лише від масштабів перевірок, а від системності, превентивності та реальності реагування на порушення, що узгоджується з науковими підходами, викладеними в працях українських учених, використаних у роботі.

З'ясовано, що принципи державного фінансового контролю мають фундаментальне значення для його легітимності та результативності, оскільки визначають межі повноважень, процедурні стандарти, вимоги до доказовості й неупередженості, а також орієнтацію контролю на захист публічного фінансового інтересу. Доведено, що провідними у фінансово-правовому сенсі є принципи законності, об'єктивності та неупередженості, незалежності зовнішнього контролю, прозорості, системності й плановості, ризик-орієнтованості, економності та ефективності, а також невідворотності реагування. Дотримання зазначених принципів забезпечує узгодженість контрольної діяльності з вимогами права та сприяє підвищенню довіри до її результатів.

Встановлено, що суб'єктний склад державного фінансового контролю в Україні є багаторівневим і охоплює зовнішній контроль у бюджетній сфері, що має конституційне підґрунтя через статтю 98 Конституції України і реалізується Рахунковою палатою, а також контрольні повноваження у бюджетному процесі, визначені Бюджетним кодексом України. Особливе значення має те, що

бюджетне законодавство формує кілька контурів контролю, зокрема контроль Рахункової палати, органів державного фінансового контролю, Міністерства фінансів України та місцевих фінансових органів, Казначейства України, а також обов'язковий внутрішній контроль і внутрішній аудит у розпорядників бюджетних коштів відповідно до статті 26 Бюджетного кодексу України. Об'єктами контролю є публічні кошти та публічне майно, фінансові операції й процедурні елементи бюджетного процесу, а також діяльність підконтрольних суб'єктів у частині, пов'язаній із використанням публічних ресурсів і дотриманням фінансового законодавства.

Під час дослідження форм державного фінансового контролю встановлено, що вони охоплюють як загальнотеоретичний поділ за часом здійснення на попередній, поточний і наступний контроль, так і розмежування на зовнішній та внутрішній контроль. Окремо визначено спеціальні форми, прямо закріплені Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», серед яких державний фінансовий аудит, інспектування, перевірка закупівель і моніторинг закупівлі. Обґрунтовано, що поєднання інспектування як форми, орієнтованої на доказове встановлення порушень, та аудиту як форми оцінювання ефективності управління ресурсами є необхідною умовою сучасної моделі фінансового контролю, яка повинна забезпечувати не лише покарання за порушення, а й запобігання неефективним управлінським рішенням.

Доведено, що інструменти та методи контролю у публічному секторі мають комплексний характер і включають документальні, фактичні та аналітичні методи, аудиторські процедури оцінювання економності, ефективності й результативності, інструменти контролю закупівель, а також процесуальні документи і засоби реагування, які забезпечують юридичні наслідки контрольної діяльності. Підкреслено, що правова дієвість контролю значною мірою залежить від якості доказування, уніфікації методик та реальності виконання вимог за результатами контрольних заходів.

На підставі законодавчого аналізу встановлено, що основні проблеми реалізації державного фінансового контролю в Україні полягають у фрагментарності та неоднорідності регулювання і процедур, можливого дублюванні контрольних повноважень і недостатній координації суб'єктів контролю в межах статей 110–113 Бюджетного кодексу України, дисбалансі між превентивністю та переважанням постфактумного реагування, обмеженій результативності механізмів реалізації правових наслідків контролю і відшкодування збитків, методичних труднощах оцінки ефективності бюджетних програм, а також у проблемах практичної реалізації контрольних рішень у сфері публічних закупівель, де правові інструменти моніторингу визначені статтею 8 Закону України «Про публічні закупівлі», але їх фактичний ефект може зменшуватися через процедурні та правозастосовні бар'єри.

Обґрунтовано, що підвищення ефективності державного фінансового контролю має здійснюватися шляхом посилення правової визначеності й узгодженості регулювання, чіткого розмежування компетенції та координації контрольних заходів, розвитку внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту відповідно до статті 26 Бюджетного кодексу України, розширення ролі державного фінансового аудиту як інструменту оцінювання результативності, забезпечення реальної невідворотності наслідків за порушення бюджетного законодавства через ефективне застосування заходів впливу, передбачених статтями 116–122 Бюджетного кодексу України, а також через цифровізацію контрольних процедур і розвиток ризик-орієнтованих інструментів, зокрема у сфері закупівель відповідно до статті 8 Закону України «Про публічні закупівлі». Зроблено висновок, що саме інтегрований підхід, у якому контроль спрямований на запобігання ризикам і реальне відновлення публічного фінансового інтересу, є визначальним критерієм його ефективності як інституту фінансового права.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що державний фінансовий контроль в Україні має необхідні правові та інституційні передумови для виконання своєї функції, однак потребує подальшого вдосконалення через узгодження нормативної бази, розвиток превентивних

механізмів, підвищення дієвості реагування та впровадження сучасних аналітичних і цифрових інструментів. Реалізація зазначених напрямів дозволить посилити бюджетну дисципліну, підвищити результативність використання публічних ресурсів та забезпечити належний рівень законності й підзвітності у сфері публічних фінансів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення: 10.1.2025.)
2. Про тлумачення статті 98 Конституції України: Постанова Верховної Ради України від 01.10.1996 № 389/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389/96-%D0%B2%D1%80>. (Дата звернення: 10.11.2025.)
3. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-17>. (Дата звернення: 10.11.2025.)
4. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.01.1993 № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-12>. (Дата звернення: 10.11.2025.)
5. Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/576-19>. (Дата звернення: 10.11.2025.)
6. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/922-19>. (Дата звернення: 10.11.2025.)
7. Про відкритість використання публічних коштів: Закон України від 11.02.2015 № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/183-19>. (Дата звернення: 27.11.2025.)
8. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17>. (Дата звернення: 27.11.2025.)
9. Про утворення Державної аудиторської служби України: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/868-2015-%D0%BF>. (Дата звернення: 27.11.2025.)
10. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2016 № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/43-2016-%D0%BF>. (Дата звернення: 27.11.2025.)

11. Деякі питання здійснення внутрішнього аудиту та утворення підрозділів внутрішнього аудиту: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.09.2011 № 1001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1001-2011-%D0%BF>. (Дата звернення: 27.11.2025.)
12. Про затвердження Стандартів внутрішнього аудиту: Наказ Міністерства фінансів України від 04.10.2011 № 1247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1219-11>. (Дата звернення: 27.11.2025.)
13. Рахункова палата України: офіційний вебсайт. URL: <https://rp.gov.ua/>. (Дата звернення: 27.11.2025.)
14. Державна аудиторська служба України: офіційний вебсайт. URL: <https://dasu.gov.ua/>. (Дата звернення: 27.11.2025.)
15. ProZorro: офіційний портал публічних закупівель. URL: <https://prozorro.gov.ua/>. (Дата звернення: 27.11.2025.)
16. Стефанюк І. Б. Державний фінансовий контроль: проблеми ідентифікації й визначення системи. Фінанси України. 2009. № 11. С. 12–19. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_P21DBN=UJRN. (Дата звернення: 27.11.2025.)
17. Савченко Л. А. Правові основи фінансового контролю: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. URL: <https://books.google.com/books?id=EJ3rZddvIYQC>. (Дата звернення: 14.11.2025.)
18. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Київ: Прецедент; Моя книга, 2007. URL: <https://newlibrary.snau.edu.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=128784&query> (Дата звернення: 14.11.2025.)
19. Опарін В. М. Фінанси. Загальна теорія: навчальний посібник. 4-те вид. Київ: КНЕУ, 2007. URL: <https://opac.library.cv.ua/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=49994>. (Дата звернення: 14.11.2025.)
20. Юрій С. І., Федосов В. М. та ін. Фінанси: підручник. 2-ге вид. Київ: Знання, 2012. Репозитарій URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/41727>. (Дата звернення: 14.11.2025.)

21. Юрій С. І., Федосов В. М. та ін. Фінанси: підручник. PDF у репозитарії ЗУНУ. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstreams/225fb909-5164-44e9-bb52-51a7f22fac97/download>. (Дата звернення: 14.11.2025.)
22. Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання: монографія. Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2020. URL: <https://ief.org.ua/en/publication/publicchni-finansi-v-makroekonomichniy-polititsi-zrostannya/>. (Дата звернення: 14.11.2025.)
23. Хмельков А. В. Державний фінансовий контроль: підручник. 2017. Репозитарій ХНУ ім. В. Н. Каразіна. URL: <https://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789B2.pdf>. (Дата звернення: 14.11.2025.)
24. Дікань Л. В. Контроль і ревізія: навчальний посібник. 2007. Репозитарій ХНЕУ. URL: <https://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/12392..pdf>. (Дата звернення: 14.11.2025.)
25. Германчук П. К., Стефанюк І. Б., Рубан Н. І. та ін. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит: навчальний посібник. Київ: АВТ, 2004. Бібліографічний запис у каталозі ЦНТУ. URL: <https://opac.kntu.kr.ua/bib/5091>. (Дата звернення: 14.11.2025.)
26. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2000. Електронний каталог бібліотеки ДУ Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713693/>. (Дата звернення: 14.11.2025.)